

לב להבין

הבנה ועיון במקרא על סדר פרשת השבוע

לב הדברים – ביאורי מקראות

וַיִּתְּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֹאנֶה הוּא
לְעֵינֵיהֶם וַנְּהַמְדָּה הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל וְתִקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן
גַּם לְאִישָׁהּ עֵץמָה וַיֹּאכַל: (ג, ו)

שני החטאים הראשונים בבריאה - חטא עץ הדעת וחטאו של קין, מהווים בעצם שורש לכל חטאי האדם כולם, בהיות שורשם בב' הדברים העיקריים המסיתים את האדם לחטוא לפני האלוקים - התאוות ומידותיו הרעות. חטא עץ הדעת יסודו בתאוה - כמו שנאמר: "וַיִּתְּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֹאנֶה הוּא לְעֵינֵיהֶם", וחטאו של קין יסודו במידות הרעות - כשם שאמר הכתוב "וַיַּחַר לְקִין מְאֹד".

וכנגד אלו בא העם היהודי לתקן עניינים אלו - כמו שנאמר "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלַכֶּת כְּהֻנִּים וְגוֹי קָדוֹשׁ" ממלכת כהנים - הנוהגים כראוי לעבדי המלך, וגוי קדוש - הפרושים מהשקיעה בתאוות העולם.

וַיְהִי לְמֹדֶה שְׁתֵּים וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֶּן:
וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יִנְחַמְנוּ מִפְּעֻשָׁנוּ וּמִעֲצָבוֹן
יְדִינוּ מִן הָאָדָמָה אֲשֶׁר אָרָרָה יְיָ: (ה, כח-כט)

יש להבחין במה ששינה הכתוב מדרכו, ותחת אשר נאמר כבכל הפעמים - ויולד את פלוני, כאן נאמר ויולד בן ורק אחר כך נכתב מה שנקרא שמו נח.

וסיבת הדבר הוא כדמפרש ואזיל - כיון שנקרא על שם מעשיו, לא נקרא כן מתחילת ברייתו, אלא רק לאחר שגדל קראוהו על שם מעשיו - זה ינחמנו ממעשינו ומעיצבון ידינו.

וַיֹּאמֶר אֱ-לֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר: (א, ג)

בניגוד לכל הדברים שנבראו בששת ימי בראשית, בבריאת האור לא נאמר לאחריו 'ויהי כן'. ובאמת מזה למדו חז"ל שלא נתקיים אותו האור שהיה אז, אלא גנוז הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא.

אבל ע"פ פשוטו נראה שמה שלא נכתב 'ויהי כן' הוא משום שהאור נועד לשמש רק ביום, כמו שאמר הפסוק - "וַיִּקְרָא אֱ-לֹהִים לְאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה", בניגוד לשאר הבריאה שקיימת תמיד בין ביום ובין בלילה, ועל כן לא נאמר בו 'ויהי כן', שהרי הוויתו אינה נכונה ועומדת תמיד.

וַיֹּאמֶר הָאֱדָם זֹאת הַפֶּעַם עָצַם מְעַצְמִי וּבִשָּׁר מִבְּשָׁרִי
לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת: (ב, כג)

חילוק גדול מצינו במקרא בין לשון 'אדם' ללשון 'איש', בהיות 'אדם' הוא לשון פחיתות - על שם בואו מן העפר, לשון 'איש' לעומתו הוא לשון גדולה וחשיבות, וכמו שמצינו בקרא 'כולם אנשים'.

והנה הפעם הראשונה שהוזכר האדם בתורת 'איש' הוא רק לאחר בריאת האשה - לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת. ומכאן מקור נאמן למה שהפליגו חז"ל באמרם כל השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה ובלא ברכה, וכל זאת אנו למדים מכאן, שכל מעלתו של האדם באה לו רק לאחר שמצא עזר כנגדו.

לב לדעת – ענין בפרשה

פרשת קין והבל כמבחן לצורת קיום האדם בעולם

פרשת בראשית ארוכה מיני ים ורחבה מיני ארץ, וכבר נכתבו ספרים אין קץ לבאר את ענייניה ולגלות רזיה. אבל דומה שעניין אחד עודנו לא נתבאר כל צרכו – פרשת חטאו של קין, אשר התמיהות בה גדולות מנשוא. ראשית יש לשאול שהרי בתחילה לא מצינו שחטא קין לפני המקום, ומדוע לא שעה למנחתו, ואשר מחמת כן חרה לו עד שביקש להרוג את אחיו. והן אמנם שנאמרו בזה כמה דרכים, אך התורה בפשוטן של דברים סותמת את העניין, ומשמע מהפסוקים שהייתה סיבה מוקדמת שלא לקבל את קרבנו של קין.

וגם בהמשך הדברים נצטרך לשאול את עצמנו – ראשית, מה ביקש קין להרוויח בהרגו את אחיו, ועוד – מפני מה נתבע על הריגתו, אחר שלא נצטוו באיסור הרציחה מעולם. גם המשא ומתן עם הקב"ה טעון ביאור רב – שהרי לאחר ששאלו 'אֵי הָבֵל אָחִיךָ', ענה – 'לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנִי'. וצריך להבין – וכי ביקש לעשות חוכא ואטלולא מדבריו של מקום. וביותר, שהרי מלשון הפסוק משמע שנתקבלה טענתו של קין בזה, ועל כן עבר עמו לעניין אחר "וַיֹּאמֶר מָה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה", וצריכים אנו לעמוד אחר חקרה של פרשה זו.

דומה כי כדי להבין את מעשה קין והבל נצטרך לחזור לאחור – לפרשת בריאת האדם. המתבונן בפסוקים המדברים בעניין בריאת האדם יראה פלא עצום – פרשת בריאת האדם נכתבה ראשית כחלק מהבריאה ביום השישי, ולאחר מכן חזרה ונכפלה כולה ללא צורך, לכאורה. זאת ועוד, שהמעין בתכנם של ב' הפרשיות רואה שתהום עמוקה פעורה ביניהם – הן במטרה שלמענה נברא האדם, והן בעצם מהותו, וכן באופן בריאת האשה – כאשר תחזינה עינינו.

בפרשה הראשונה בריאת האדם באה בכתוב בתורת "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" – ומטרת בריאתו היא: "וַיִּרְדּוּ בְּדִגְתַּי הַיָּם וּבַעֲוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ". ומשמע שעלה במחשבה לפני המקום לברוא את האדם, כדי להמליכו ולהמשיכו על כל הבריאה שנעשתה בששת הימים שלפניו. ואכן – מיד לאחר מכן נכתב "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ" – ומשמעות הדבר היא כשם שהקב"ה שולט ומושל על כל העולמות, כך נברא האדם שהוא כביכול בצלם אלוהים, למשול בכל הבריאה שתחתיו.

והנה הפרשה השניה מתארת דבר הפוך לחלוטין מן הקצה אל הקצה – כאן, סיבת בריאת האדם היא "וְאָדָם אֵין לְעֵבֶד אֶת הָאֲדָמָה", ומשמע שכל תכלית בריאתו הייתה כדי שיהיה מי שיעבוד את האדמה ויקיים את העולם. ואילו היה די בזה החרשנו – אבל השינוי הגדול הוא במהות בריאתו, אם בפרשה הראשונה מתואר האדם כ'צלם אלוהים', בפרשה זו מתואר בדיוק ההיפך מזה – 'עפר מן האדמה', ועניין זה מצריך ביאור רב.

והנה ביישוב פרשייה עמומה זו זכינו לאורו הבהיר של רבינו בעל ה'בן מלך' זצוק"ל, וזאת בהקדם ליסוד המפורסם המתבסס על דברי חז"ל ש'כל פרשה שנשנית – בשביל דבר שנתחדש בה'. ופשוט שאין הכוונה דווקא לחידוש דין הלכתי, שהרי בשל כך לא הייתה צריכה התורה לשנות את הפרשה כולה, והיה די שתכתוב הכול במקום הראשון. אלא מוכרח שבאה התורה לבאר גדר חדש במהותה של פרשה זו, ואשר מאותו הגדר המיוחד, מתחייב פרט דין זה או אחר.

ולפי זה נבין – שאם נכפלה פרשת בריאת האדם אין זה אלא מפני ששני גדרים מהותיים באו בעצם קיומו. הפרשה הראשונה, שבה מטרת בריאת האדם היא 'וירדו בדגת הים ובעוף השמים', גדרה היא מה שנברא האדם כ'מלך' על העולם – לשלוט ולמשול בכל הבריאה שעשה ה' למענו. ובפרשה השנייה שבה סיבת בריאתו היא 'ואדם אין לעבוד את האדמה' – כאן גדר תפקידו כ'עבד' לעולם – שנברא לשמש את העולם – לעבדו ולשמרו ולדאוג לקיומו.

ובחילוק יסודי זה יתבארו לנו כל השינויים שראינו בין הפרשיות: באמת האדם עצמו מורכב מב' חלקים יסודיים המשמשים בבסיס הווייתו – צלם אלוהים ועפר מן האדמה. בפרשה הראשונה מבואר הגדר שנברא האדם כ'צלם אלוהים' – שנברא לעבוד את האלוהים – ועל כן נתברך שישלוט על העולם וישתמש בו לצרכו. ולאחר מכן בא גדר בריאתו כ'עפר מן האדמה' – וכיון שמשם הגיע הוא צריך לעבדה ולשמרה – ואף סופו שישוכה אליה.

ובזה תתישב סתירת הכתובים בעניין בריאת האשה, כאשר בתחילה נכתב "זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם" - ולעומת זאת בפרשה השנייה מתואר בהרחבה כיצד נלקחה האשה מצלעו של האדם. ואף שחז"ל יישבו הסתירה כיצד התרחש הדבר במציאות, מ"מ עדיין צריכים אנו להבין את משמעות הנאמר בפשוטו של מקרא.

אבל לפי האמור יבואר באופן נפלא - בפרשה הראשונה כיוון שנברא האדם כנזר הבריאה גם האשה מתוארת כשווה לו, אבל בפרשה השנייה שבה נצטווה האדם לשמש את העולם - גם האשה נוצרה כדי להיות לעזר לפני האדם. ושמה מוכיח עליה - על אותה הדרך שנקרא שמו 'אדם' - על שם שמן האדמה נלקח ואותה צריך לעבוד, כך גם נקראה שמה 'אשה' על שום שמאיש לוקחה ונבראה על מנת שתהיה לו לעזר.

ולפי דרכנו נוכל להבחין בבירור ששני תפקידיו של האדם באים לידי ביטוי ביתר שאת בתולדותיו, כפי שנאמר: "וַיְהִי הַבֶּל רָעָה צֶאֱן וְקִין הָיָה עֶבֶד אֲדָמָה". הבל, שהיה רועה צאן, נבחר לקיים את מה שנברא האדם לשלוט על כל הבריאה, כדרך שנאמר 'ורדו בדגת הים ובעוף השמים', ואילו קין כנגדו היה עובד אדמה, ובכך קיים את תפקיד האדם לעבוד את העולם.

ובזה נבין מדוע לא נתקבלה מנחתו של קין, שהרי כל תפקידו של הבל יסודו בכך שהיה שייך ומקושר לבחינה זו של 'צלם אלוקים' - אשר אותו הוא אמור לעבוד, ועל כן נתקבל קרבנו. ואילו קין תפקידו הוא להיות עובד האדמה, ועל כן לא שעה למנחתו, ואף הייתה עליו תביעה על שמעל בתפקידו וביקש לעצמו גדולה לא-לו. ועל כן חרה לקין עד מאוד, עד אשר ביקש להרוג את הבל, ובכך יישאר אך הוא לבדו, ובהכרח יקבל אף הוא את תפקידו של אחיו.

והנה קין נתבע על איסור חמור זה, משום שמעשה הרציחה מהווה סתירה לב' תפקידיו של האדם בעולמו - הן מעצם היותו כצלם אלוקים - מחייב הוא להיות כמיטיב ודואג לבריאה שסביבו, ובוודאי שלא להרוג את זולתו. וגם תפקידו כמשרת העולם מחייבו שייתן דעתו שלא להחריב ולקלקל את עולמו של הקב"ה - ואין לך השחתה יותר גדולה מאשר הריגת נפש האדם - שהוא תכלית קיום הבריאה.

ואם כן נבין שמה שהקב"ה פונה לקין - 'אִי הֶבֶל אָחִיךָ' - זהו כנגד מה שהאדם הוא צלם אלוקים ואמור לדאוג לקיומו של זולתו, ואם אכן מבקש אתה ליטול לעצמך תפקיד רם ונעלה זה, הרי מעתה קיומו של זולתך נתבע מאתך, ועל כן - אי הבל אחיך, ומדוע מעלת בתפקידך. ועל זה ענה לו - 'השומר אחי אנוכי', ובכך נתכוון להודות ולהכיר במקומו ובתפקידו שהוא רק 'עובד אדמה', ואשר על כן אין עליו חובה ותביעה לדאוג לקיומו של אחיו.

ואכן מצינו שהקב"ה קיבל דבריו בזה, רק הוסיף אמר לו, גם לפי תפקידך האמיתי שהוא לעבוד את האדמה, עוונך גדול מנשוא, כאשר - 'קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה' - שאותה נתחייבת לעבוד - ותחת זאת הלכת והחרבת את עולמי. ועל כן בזה הייתה קללתו - "אָרֹר אֶתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לְקַחֲתָ אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ" - אחר שמעל בתפקידו לעבוד את האדמה, נענש במידה כנגד מידה - שמאותו היום והלאה האדמה גם היא לא תשמש אותו, ולא תוסיף תת לו כוחה, ואף לא ימצא בה מנוח לכף רגלו.

ובזה יתבאר מה שנתקשו בו המפרשים במה שכותבת לנו התורה "וַיְהִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמֵאָת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בְּדָמוֹתָיו בְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת". ולכאורה יקשה מפני מה לא נאמר בלשון זו על לידת קין והבל, ומה התחדש דווקא כאן. ולפי דרכנו יבואר היטב, שכלפי קין והבל כלל לא היה שייך לומר כך, שהרי כל אחד מהם ייצג רק חלק אחד במהותו ובדמותו של האדם. ורק לאחר שהעמדת העולם בצורה כזו נכשלה, הוסיף אדם הראשון והוליד בן בצלמו וכדמותו ממש - אדם המורכב וממוזג משני החלקים הללו - המלך והעבד כאחד.

נמצא איפוא שהיה כאן בירור יסודי כיצד ראוי האדם להתקיים בעולם שלאחר החטא - בעת שהטוב והרע נהפכו לחלק מעצמותו. קין במעשהו הוכיח שאין קיום לעולם בו לבדו, וגם לא בהבל לבדו. הא בלא הא לא סגי, ושני הבחינות שנטבעו באדם בהכרח משמשות בערכוביה בהוייתו. האדם מורכב מהיותו צלם אלוקים מחד ועבד לאדמה מאידך, ורק כך הוא אמור לעבוד את בוראו - שיצר אותו עם כל הסתירות הללו. רק לאחר שישבו העפר אל הארץ כשהיה, והרוח תשוב אל האלוקים אשר נתנה - או אז יודע האם ועד כמה השכיל האדם להאיר על חומריות עפרו מצלם האלוקים אשר ניתן בקרבו.